

Ο κομμουνισμός υπό την οπτική του σήμερα ή η πολιτική με την πλήρη έννοια

Εδώ και λίγο καιρό, η επιστροφή του κομμουνιστικού ζητήματος παρουσιάζεται με την επιμονή ενός γεγονότος. Αλλά για τι είδος γεγονότος μπορεί να πρόκειται, τη στιγμή που το παρόν μας χαρακτηρίζεται από την ολοκληρωτική νίκη του καπιταλισμού υπό νεοφιλελεύθερη καθοδήγηση και μάλιστα σε συνθήκες ανοιχτής κρίσης; Ως εκ τούτου, ο όρος «κομμουνισμός» δηλώνει ένα γιγάντιο παράδοξο, ένα παράδοξο που μπορούμε να το αποφύγουμε με δύο τρόπους.

Μπορούμε καταρχάς να θεωρήσουμε ότι ο κομμουνισμός είναι ένα σημαντικό που επανεμφανίζεται τη στιγμή ακριβώς που το αντικείμενο αναφοράς του φαίνεται να έχει εξαφανιστεί, λιγότερο επειδή ηττήθηκε από τον αντίπαλό του και περισσότερο επειδή κατέρρευσε από μόνο του. Είναι λοιπόν λογικό αλλά και άκρως προβληματικό που η επιστροφή του διενεργείται πρωτίστως στο έδαφος της θεωρίας και όλως ιδιαιτέρως της φιλοσοφίας, με αποτέλεσμα να παραμένει αβέβαιη η πολιτική του καταλληλότητα, εν αντιθέσει με την ισχυρή πολιτική παρουσία και τη μικρότερη θεωρητικοποίηση που επί μακρόν είχε.

Αντιστρόφως, και από μια δεύτερη οπτική γωνία, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αποτελεί τον μόνο όρο του σύγχρονου πολιτικού λεξιλογίου που μπορεί να χαράξει μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις διάφορες εκδοχές ανασύνταξης γύρω από τον φιλελευθερισμό, αφενός, και στο σχέδιο μιας υπέρβασης-κατάργησης του καπιταλισμού, αφετέρου. Καθώς επανεμφανίζεται τη στιγμή ακριβώς που ο ίδιος ο καπιταλισμός γίνεται εκ νέου κατονομάσιμος, και καθώς θεμελιώνει τον αντικαπιταλισμό και τον μετακαπιταλισμό σε μια θετική κατονομασία που δεν συνιστά απλώς άρνηση του αντιθέτου του, ο κομμουνισμός παραμένει το όνομα ενός χειραφετημένου μέλλοντος. Αν κρίνουμε από τη σχετική αναβίωσή του, φαίνεται ότι τούτη η κοφτερή και απαράμιλλη κριτική αντιστοιχεί σήμερα σε αυτό που απαιτεί η δόμηση της σκέψης και της πράξης μπροστά στον φιλελεύθερο κυματοθραύστη και στην καταστροφική του δύναμη: αρχές και προοπτικές. Αλλά και τότε, πώς μπορεί να παίξει εκ νέου έναν πραγματικό πολι-

* Η Isabelle Garo είναι μαρξίστρια φιλόσοφος και πρόεδρος της Grande édition Marx/Engels.

τικό ρόλο μια έννοια που έχει υποστεί τόσες ήττες και τόσους συμβιβασμούς;

Ένα πράγμα είναι πάντως σαφές: η αναμέτρηση με την ολότητα των χρήσεων της έννοιας αποτελεί εφεξής αμετάκλητα μέρος του νοήματός της και εγγράφει, με συστατικό τρόπο, την κριτική ιστορική εξέταση στον ίδιο τον πυρήνα του μετασχηματιστικού πολιτικού σχεδίου. Και αυτό είναι μια καλή είδηση. Έτσι, αν εκ πρώτης όψεως ο κομμουνισμός παρουσιάζεται ως αυτή η αντίφαση που θα ήταν εσωτερική μόνο σε αυτόν και η οποία εκθέτει την πιθανή επικαιροποίηση του όρου στη συνεχή απειλή της παλαιώσης και της αναποτελεσματικότητας, αποκαλύπτεται, σε ένα βαθύτερο επίπεδο, ότι αυτή η αντίφαση διαιρεί το ίδιο το πραγματικό και διανοίγει εκ νέου την ιστορία ως χώρο της συλλογικής πολιτικής επιλογής. Διότι αν, όπως πίστευε ο Μαρξ, ο κομμουνισμός δεν είναι ένα εναλλακτικό σχέδιο ικανό να περιγραφεί εκ των προτέρων, ούτε ένα κενό όνειρο, και αν, προσθέτουμε εμείς, δεν μπορεί επίσης να αναχθεί στις χειρότερες χρήσεις του, τούτο συμβαίνει επειδή δηλώνει πρωτίστως τη θεωρητική και πρακτική κίνηση με την οποία μια πραγματικότητα ασκεί αυτοκριτική και θεωρεί ως αναγκαία την ίδια της την υπέρβαση, τροποποιώντας από την άλλη τις συνθήκες που κατέστησαν διανοητή και εφικτή μια τέτοια κριτική. Υπάρχει λοιπόν μονιμότητα της κριτικής, ως η άλλη όψη των πιο ριζικών κρίσεων.

Και η κρίση του καπιταλισμού είναι περισσότερο από ποτέ ο ορισμός του καπιταλισμού· είναι συνεπώς ανεπίλυτη. Γι' αυτό αν η σημερινή επανεμφάνιση του κομμουνιστικού ζητήματος δηλώνει και περιγράφει τόσο τη γενικευμένη κατάσταση κρίσης του σύγχρονου καπιταλισμού, που εγκυμονεί όχι τη διασφαλισμένη αυτουπέρβασή του αλλά κυρίως τις χειρότερες εκδοχές του, φωτίζει επίσης την άλλη όψη του, την κρίση των εναλλακτικών προοπτικών και την κατεπείγουσα ανάγκη να ανασυγκροτηθούν ως συνδυασμός από πολιτικές δυνάμεις, από κοινωνικές δυναμικές, από φαντασιακές δυνάμεις και θεωρητικές πρωτοβουλίες που μπορεί να εφορμήσει εναντίον ενός τρόπου παραγωγής που δεν πρόκειται να εξαφανιστεί από μόνος του. Και αυτήν ακριβώς τη συλλογική πολιτική δημιουργικότητα μπορούσε ενίοτε να αποκρυσταλλώνει τόσο καλά αυτή η λέξη, φέροντας και σήμερα το φορτίο της. Ενδέχεται να είμαστε απλώς στην αρχή μιας ακολουθίας, που θα επιτρέψει ίσως την πολιτική αναδιαμόρφωση και επανεδραίωση του όρου.

Μια τέτοια επανεδραίωση προϋποθέτει ότι η ανασυγκροτημένη ικανότητα του κομμουνισμού να περιγράφει την υπέρβαση-κατάργηση του καπιταλισμού θα συνδυαστεί με την ικανότητά του να συνιστά διεκδίκηση με όρους λαϊκής κινητοποίησης, ως στόχος και μέσο μιας αντιγεμονίας που πρέπει να οικοδομηθεί. Σε μια τέτοια περίπτωση, αλλά εντούτοις ενάντια σε κάθε προσδοκία, και παρά τις τελικές αντηχήσεις του όρου, ο κομμουνισμός έχει το προτέρημα να θέτει και το ερώτημα των μεσολαβήσεων και των μεταβατικών δρόμων, των μορ-

φών οργάνωσης και αγώνα, των στρατηγικών και προγραμματικών επεξεργασιών. Μια τέτοια επικαιρότητα, αν πρέπει πράγματι να είναι μόνιμη, δεν σχετίζεται ούτε με την αναγωγή της χρήσης του στον τίτλο των οργανώσεων ούτε με το ποιητικό γίνεσθαι του πολιτικού, με στόχευση εξίσου υψηλή όσο και ασαφή. Η πιθανή επικαιροποίησή του θα κριθεί επακριβώς στο μεσοδιάστημα ανάμεσα στο ερώτημα της οργάνωσης και το ερώτημα των πολιτικών στοχεύσεων, εξετάζοντας το ένα μέσω του άλλου. Ζητούμενο είναι να καταστεί εξίσου συγκεκριμένη όσο και προσανατολισμένη η επινόηση ιστορικών μεταβάσεων, ξεκινώντας από τους ίδιους τους αγώνες του σήμερα, ως εκρηκτική και συνενωτική δύναμη, ως πολιτική μαγιά και συγκρότηση –επαναστατική επομένως– με μία έννοια που μένει επίσης να ανασυσταθεί. Μένουν πολλά να γίνουν για να μπορέσουν μια μέρα να ευδοκιμήσουν άλλοι κοινωνικοί και πολιτικοί στόχοι στην καμένη γη που αφήνουν πίσω τους οι τρέχουσες φιλελεύθερες πολιτικές. Ωστόσο, η οργή και το αίσθημα αδικίας που σκορπίζουν, οι κοινωνικές συγκρούσεις που οξύνουν και η μνήμη που αφυπνίζουν αποτελούν επίσης μέρος της προοπτικής που μένει να αναγεννηθεί, στον βαθμό που ο στρατηγικός στοχασμός συνενώνει αυτές τις συνιστώσες και τους αποδίδει την πλήρως πολιτική διάστασή τους. Τελικώς, ο κομμουνισμός δεν είναι ίσως τίποτε άλλο από αυτή την πλήρη σημασία του όρου «πολιτική», της οργής συμπεριλαμβανομένης.

Για να ταξινομήσουμε εν τάχει ό,τι παρουσιάζεται ως συνδυασμός από θεμέλια, ερείπια και νέες κατασκευές, μπορούμε να διακρίνουμε ορισμένα ερωτήματα. Ο όρος «κομμουνισμός» παρουσιάζεται ως η απαραίτητη ημερήσια διάταξη αυτών των συνδυασμένων καθηκόντων, αν κάποια μέρα πρέπει να καταστεί εφικτό να ξεφύγουμε από την αυξανόμενη βαρβαρότητα ενός καπιταλισμού ταυτοχρόνως παγκοσμιοποιημένου, σε κρίση και χωρίς αντίπαλο στο ανάστημά του, καταστρέφοντας τους ανθρώπους και τον πλανήτη.

1. Πρέπει να επαναλάβουμε ότι η λέξη «κομμουνισμός» έχει μακρά ιστορία, η οποία δεν μπορεί να αναχθεί στις σταλινικές και τις γραφειοκρατικές καταχρήσεις της. Εμφανίστηκε τον 19ο αιώνα και νοηματοδοτείται σε σύνθετη και συνεχή αλληλεπίδραση με μια άλλη λέξη, τον σοσιαλισμό. Οι πολυάριθμες και αμοιβαίες θεωρητικές και πολιτικές μεταμορφώσεις τους, καθ' όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα, όχι απλώς δεν δικαιολογούν την εγκατάλειψή τους προς όφελος νεότερων ονομασιών, τεχνητά εξαγνισμένων από κάθε ιστορική διάσταση, αλλά αποκαθιστούν πολύ περισσότερο τη σύνθετη κληρονομιά του κομμουνισμού για μια απόπειρα ριζικού μετασχηματισμού που, ως απόπειρα, δεν είναι νέα και οφείλει να διερευνά τις εμπειρίες της, όποιες κι αν είναι αυτές, διαφορετικά κινδυνεύει να παραπαίει επ' άπειρον.

2. Γι' αυτό η εν λόγω ιστορική διάσταση του ζητήματος είναι αδιαχώριστη από εκείνη που θα χαρακτηρίσουμε ιδεολογική. Πρόκειται για ακόμα μία πα-

λαιά λέξη, η οποία όμως δεν έχει χάσει όλες τις κριτικές δυνατότητές της, αν πάψουμε να τη χρησιμοποιούμε ως ένδειξη ατίμωσης ή άκαμπτο σχήμα. Πρέπει όχι μόνο να αμφισβητήσουμε στον πολιτικό αντίπαλο την επίμονη κυριαρχία που ασκεί στον ορισμό του κομμουνισμού, αλλά προέχει να σταθμίσουμε τις δυσκολίες που συναντά εφεξής ο φιλελεύθερος λόγος, παρά τη θεσμική του δύναμη. Έχει καταστεί αδύνατο να εκθειάζεται ο απελευθερωτικός χαρακτήρας της καπιταλιστικής παλινόρθωσης στις λεγόμενες παλαιές «σοσιαλιστικές» χώρες, όπως ακριβώς έχει καταστεί αδύνατο να νομιμοποιούνται οι φιλελεύθερες πολιτικές με την επαγγελία μιας ενδυνάμωσης της συλλογικής ευημερίας ή την απλή μέριμνα για το κοινό καλό. Ωστόσο, αυτή η παράλληλη ιδεολογική κρίση δεν προαναγγέλλει καμία επικείμενη κατάρρευση, καθόσον μπορεί να οδηγήσει στην κατάρρευση της ίδιας της πολιτικής και στην αντικατάστασή της από την αυταρχική, στρατιωτική και τεχνοκρατική διαχείριση του κόσμου, υποδαυλίζοντας τις θρησκευτικές και εθνοτικές συγκρούσεις και διαδίδοντας έναν ατομικισμό που διαπερνιέται από ταυτοτικούς σπασμούς. Ως εκ τούτου, η χειραφετική και η διεθνιστική διάσταση του κομμουνισμού πρέπει να παραμείνουν και να ξαναγίνουν ένα από τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του.

3. Κατά συνέπεια, αυτό που προσδίδει στην έννοια του κομμουνισμού την ιδιαιτερότητά της είναι πράγματι η ακόμη ζώσα πολιτική δύναμή της, επιτρέποντας έτσι τη συλλογική και ενστόχαστη παρέμβαση στους κόλπους μιας κοινωνικής πραγματικότητας που διαπερνιέται από τις αποκλίσεις των συμφερόντων και τις αντιθέσεις μεταξύ των τάξεων, νοούμενων ως τέτοιων, χωρίς να ξεχνάμε καμία από τις άλλες συνοδευτικές μορφές κυριαρχίας – επί των γυναικών κυρίως και τόσες άλλες. Λόγω της εξόχως πολιτικής του διάστασης, η επιστροφή του όρου «κομμουνισμός» θέτει επίσης το ζήτημα της «μορφής-κόμμα», μακριά από όλες τις γελοιογραφίες που την παρουσιάζουν ως μοιραία αιτία των γραφειοκρατιών και των αυταρχικών παρεκκλίσεων, αλλά ακολουθώντας την ανάλυση αυτών των τελευταίων. Μόνο μια τέτοια ανάλυση επιτρέπει να γίνει κατανοητό ότι ο σταλινισμός και τα παρεπόμενά του δεν προκύπτουν κατά κανένα τρόπο από τον κομμουνισμό, αλλά ότι ακολούθησαν εντούτοις μια επαναστατική διαδικασία. Όσο για την επικαιρότητα του ζητήματος της οργάνωσης, αυτή είναι καταφανής: πέραν της γαλλικής περίπτωσης, η σημερινή κρίση της σοσιαλδημοκρατίας, η κρίση των παλαιών κομμουνιστικών κομμάτων, οι μετασχηματισμοί του συνδικαλιστικού πεδίου, η ανάδυση μιας ριζοσπαστικής αριστεράς, αλλά επίσης η διαρκής αποκήρυξη της δημοκρατίας και του δικαίου ανοίγουν εκ νέου τον φάκελο αυτού που ο Μαρξ ονόμαζε «αληθινή δημοκρατία». Μια αληθινή δημοκρατία που θα εμπιστεύεται στη στοιχειοθετημένη απόφαση των μισθωτών την οργάνωση της εργασίας, τη διανομή του πλούτου και όλως ιδιαίτερος τη μεγάλη ιδιωτική ιδιοκτησία, ο επανορισμός της οποίας βρισκόταν πάντα στον πυρήνα της κομμουνιστικής προοπτικής.

4. Τέλος, και αναφορικά με αυτό που πρέπει να ξαναγίνει η στρατηγική του εμβέλεια, ο όρος θέτει το γενικό ερώτημα όχι μόνο των μεσολαβήσεων αλλά και των ιστορικών μεταβάσεων και εμπειριών. Πρόκειται για ένα ερώτημα αποφασιστικής σημασίας προκειμένου να οικοδομηθεί μια σύγχρονη αντικαπιταλιστική στρατηγική που δεν θα περιορίζεται στην αμυντική δράση ούτε στον εθνικό χώρο. Για να μην παραμείνει απλώς μορφικό και επίσης θεωρητικό, ένα τέτοιο ερώτημα πρέπει να επανατοποθετηθεί στο παρελθόν του και στο παρόν του, στον βαθμό που παρέχουν τους τόπους πολύμορφων πειραματισμών. Αυτήν ακριβώς την ιστορία τείνει πρωτίστως να αρνηθεί η επίσημη φιλελεύθερη αφήγηση, με τα αμαλγάματα και τις καταδίκες της, αλλά κυρίως με την ικανότητα που έχει να συσκοτίζει και να διαστρεβλώνει. Ένα καλό παράδειγμα είναι ο λόγος που κυριαρχεί σήμερα στα μέσα ενημέρωσης αναφορικά με τις πολιτικές και τις κοινωνικές εμπειρίες της Λατινικής Αμερικής. Αν είναι ελάχιστα έστω πιθανό όσο και ευκαίιο να αποκτήσει περιγραφικό χαρακτήρα ο όρος «κομμουνισμός», θα πρέπει πράγματι να εννοηθεί ως στόχευση που ορίζεται από την κατάργηση των σχέσεων εκμετάλλευσης και κυριαρχίας, έχοντας υπό αυτή την πολύ συγκεκριμένη ιδιότητα παραγάγει πολιτικές ακολουθίες κινητοποίησης και χειραφέτησης, από την Κομμούνα του Παρισιού μέχρι τα διάφορα συμβουλευτικά πειράματα, από τις εξεγέρσεις ιθαγενών και τους ξεσηκωμούς των λαών μέχρι όλες τις εκδοχές ριζοσπαστικής ιδιοποίησης των εργαλείων παραγωγής από τους ίδιους τους παραγωγούς. Το εν λόγω διακύβευμα ουδόλως αφορά τη «μνήμη». Αφορά ευθέως τον τρόπο με τον οποίο οι αντικαπιταλιστικές απόπειρες μετασχηματισμού θα πρέπει να είναι σε θέση να επανιδιοποιηθούν την ιστορία τους, σε όλη την περιπλοκότητά της. Μόνον η επιστροφή σε αυτές τις περιστασιακές επινοήσεις θα επιτρέψει να αποσπαστεί ο όρος «κομμουνισμός» από την καταδίκη του, αλλά και από τον μετασχηματισμό του σε ρυθμιστική ιδέα και απρόσιτο ορίζοντα.

Αυτό το αχανές σύνολο ερωτημάτων πρέπει να αντιμετωπίσουμε εφεξής σφαιρικά, διότι εκ των πραγμάτων στοιχειώνουν διεκδικήσεις και αγώνες που θέλουν να είναι, επιτέλους, νικηφόροι. Το φάντασμα του *Μανιφέστου* έχει εφεξής χίλια πρόσωπα, τα οποία είναι όμως ένα, αν μιλώντας για κομμουνισμό μπορούμε επιτέλους να συνδέσουμε το μέλλον και την ιστορία, τις στοχεύσεις και τις μεσολαβήσεις, τα περιεχόμενα και τις μορφές, τις μεταβάσεις και την κίνηση και τέλος, οριστικά, να καταργήσουμε τον καπιταλισμό.

Μετάφραση: Τάσος Μπέτζελος